

Відгук офіційного опонента

– доктора психологічних наук, професора Шпортун Оксани Миколаївни
– на дисертацію Савельєвої Ірини Володимирівни на тему «Алекситимія
як фактор виникнення ризику суїцидальної поведінки у осіб з
депресивними розладами», подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 «Психологія»

Докладне вивчення та критичний аналіз тексту поданої на захист дисертації, а також наукових праць здобувачки, опублікованих за її темою, дають підстави для формулювання офіційним опонентом наступного висновку.

Актуальність теми дисертації. Жодна війна не обмежується лінією фронту. Війна перетворює на поле бою чимало сфер людського існування. Вже третій рік проти всіх українців вчиняються агресивні та нічим не зумовлені дії. У відповідь люди почали відчувати гнів, ненависть та виявляти підвищену агресію. Зважаючи на те, що в таких умовах українці перебувають доволі значний час, гнів та агресія стають нормалізованими в засобах масової інформації, у побутовому спілкуванні тощо. Для частини людей прояви нездорової агресії перетворюються на звичку. Те, що раніше сприймалося абсолютно нормально, як плюралізм думок, сьогодні може бути сприйнято як щось, що викликає сильний гнів і може спровокувати агресію. Тому тема роботи Савельєвої Ірини Володимирівни є надзвичайно актуальною і важливою, адже з проблемами підвищення рівня проявів агресивності у суспільстві та з питаннями корегування агресивної поведінки різних верств населення психологам доведеться працювати не один рік по завершенню війни.

Оцінка наукового рівня дисертації. Визначення об'єкта, предмета та мети дослідження свідчить про високий рівень наукової обізнаності дисертантки. Завдання адекватні визначеній проблематиці. Вибір використаних методів дослідження загалом забезпечує досягнення мети і реалізацію поставлених завдань. Висновки і результати дослідження є достовірними, оскільки забезпечені кількісним та якісним аналізом, обробкою

емпіричних даних із застосуванням адекватних методів математичної статистики.

Позитивно можна відмітити, що здобувачкою опрацьовано велику кількість сучасних наукових джерел (139 найменувань, з них - 137 іноземною мовою), що надало їй можливість розглянути феномени суїцидальності, алекситимії, їх психологічні та клінічні аспекти на рівні багатопланових наукових студій та піддати їх скрупульозному і виваженому аналізу, який справляє враження детальної і цілісної вивченості.

Новизна представлених теоретичних та емпіричних результатів.

- поглиблено уявлення про психологічні механізми суїцидальних ризиків у пацієнтів з депресивними розладами: виявлено зв'язок між алекситимією та ризиком суїцидальної поведінки, що дозволяє більш точно оцінювати ймовірність суїцидальних намірів у пацієнтів;
- подальшого розвитку набули концептуальні ідеї про природу та етіологію нерегульованої, імпульсивної агресії у розрізі її сполученості з алекситимією;
- акцентовано увагу на необхідності удосконалення системи диференційної діагностичної роботи, що дозволяє визначати потенційно небезпечні симптоми суїцидальних намірів у пацієнтів з депресивними розладами;
- вперше встановлено кореляційні зв'язки між порушенням менталізації, алекситимією та агресією, що має імпульсивний характер: дослідження демонструє, що ці фактори є взаємопов'язаними та можуть підвищувати ризик суїцидальних дій у пацієнтів;
- вперше експериментально підтверджено одночасний вплив кількох змінних на суїцидальну поведінку: дослідження встановило зв'язок між порушенням менталізації, алекситимією, агресією та суїцидальними ризиками, що дозволяє розглядати ці фактори як симптомокомплекс для прогнозування та профілактики суїцидальних дій.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації.

Науково виважене формулювання мети дослідження та його завдань дозволило авторці оптимально його структурувати. Розділи і підрозділи роботи є органічно пов'язаними між собою і являють безумовний науковий та практичний інтерес. Дисертація відзначається чіткою логікою побудови та викладення матеріалу.

У першому розділі дисертації розкрито теоретичні підходи у дослідженні концепції алекситимії як фактору виникнення ризику суїцидальної поведінки у осіб з депресивними розладами. Суїцидальна поведінка становить значний ризик для життя, що потребує здатності клініцистів точно прогнозувати ймовірність її виникнення. Сучасні інструменти для оцінки суїцидального ризику все ще мають певні обмеження і потребують подальшого вдосконалення, щоб стати більш практичними та надійними в клінічному застосуванні. Адекватна оцінка суїцидальної ймовірності потребує комплексного підходу, який враховує численні фактори ризику, що сприяють виникненню суїцидальних тенденцій.

Чинники, що розглядаються як предиктори суїцидальної поведінки, здебільшого пов'язані з депресивним синдромом. Однак дослідження ризику суїцидальної поведінки у пацієнтів з депресією не підтверджують, що саме депресія є головним фактором вразливості до суїциду. Виникає потреба у визначенні додаткових факторів, що впливають на суїцидальну поведінку, та кращому розумінні механізмів, які призводять до переходу від суїцидальних думок до дій.

Савельєвою Іриною Володимирівною з'ясовано, що суїцидальній поведінці можуть передувати суїцидальні думки, самопошкодження та агресивні прояви. На протигагу суїцидальним думкам та самопошкодженню, агресія не є специфічною для оцінки суїцидального ризику, що вказує на необхідність детального аналізу етіології агресії у суїцидальних осіб. Данні досліджень взаємозв'язку між агресією та

суїцидальною поведінкою свідчать про те, що агресія стає особливо небезпечною при наявності імпульсивності.

Авторка дисертаційного дослідження, Савельєва Ірина Володимирівна, розглядає імпульсивність як схильність до необдуманих реакцій у відповідь на подразники. У поєднанні з агресією імпульсивність підвищує ризик неконтрольованої агресії, особливо при недостатній емоційній регуляції, що може спричинити саморуйнівну поведінку.

Дисертанткою з'ясовано, що одним з факторів, який був визнаний важливим аспектом на шляху до суїцидальності та агресивності, є алекситимія. Вона є важливою клінічною концепцією, що відображає дефіцит у здатності людини обробляти та інтегрувати емоційні стани у свідомий досвід. Алекситимія вперше була виявлена серед пацієнтів із психосоматичними розладами, які демонстрували труднощі з ідентифікацією та вербалізацією своїх емоцій. Подальші дослідження дозволили розширити межі цього поняття, показавши, що алекситимія є важливим фактором ризику для розвитку низки психопатологічних станів, зокрема депресії, агресії та суїцидальної поведінки.

Дисертантка констатує, що одним із центральних механізмів, що призводить до алекситимії, є дефіцит менталізації — здатності усвідомлювати та інтерпретувати власні й чужі емоційні стани. Менталізація формується з раннього віку в контексті взаємодії з чутливими опікунами, які допомагають дитині розвивати здатність до регуляції емоцій та їхньої символізації. Порушення цього процесу призводить до проблем з інтеграцією емоційного та когнітивного досвіду, що може провокувати емоційну нестабільність і труднощі у відносинах.

Дослідження Савельєвої І.В. доводять тісний зв'язок алекситимії з депресивними станами та підвищеним ризиком суїцидальної поведінки. Алекситимія демонструє стабільність навіть в ремісії депресії, що вказує на її

можливу роль як фактору ризику розвитку депресії та посилення суїцидальних схильностей.

У *другому розділі* авторкою надано емпіричну модель дослідження, в якій вказано фактори, які підвищують ризик самогубства, а саме: наявність клінічно оформлених депресивних переживань, які супроводжуються негативними думками; втрата важливих для пацієнта міжособистісних стосунків, які посилюють почуття самотності та ізоляції, надмірне вживання алкоголю та психоактивних речовин, здатних змінювати свідомість, і які можуть порушувати рівень самоконтролю і призводити до підвищення емоційної нестабільності. Почуття нестабільності та втрата надії розглядаються автором дисертації, як ключові предикатори суїцидальних намірів, а агресивність та імпульсивність, як сигнал до раптових непередбачуваних дій, здатних провокувати самогубство, або суїцидальні спроби

Емпірично встановлено, що алекситимія є важливим чинником суїцидального ризику у пацієнтів з депресивним розладом, оскільки обмежує здатність обробляти емоційні стани та призводить до імпульсивної агресії, підвищуючи ймовірність суїцидальних дій. Виявлення алекситимії у таких пацієнтів є критичним для своєчасного оцінювання суїцидального ризику та розробки відповідних втручань. Емпіричне дослідження, проведене серед пацієнтів із депресивними розладами, показало, що 59,4% респондентів мали суїцидальні думки, а 29,7% здійснювали суїцидальні спроби. Ці дані підкреслюють важливість глибшого розуміння та профілактики суїцидальних тенденцій серед людей з депресією.

У *третьому розділі* за результатами проведення емпіричного дослідження було встановлено, що сімейний стан не має взаємозв'язку з наявністю суїцидальних спроб. Водночас, Савельєва І.В. зазначає, що наявність дітей виявилася значущим фактором, пов'язаним із суїцидальними

спробами: респонденти без дітей частіше мали такі спроби, порівняно з тими, хто має дітей.

Значущість дослідження Савельєвої І.В. підкреслюється акцентом на необхідності вдосконалення диференційної діагностики, яка дозволяє відрізнити пацієнтів з депресивним розладом, що мають підвищений ризик суїцидальної поведінки, від тих, для кого цей ризик є незначним. Вперше була запропонована узагальнена концептуальна модель послідовного зв'язку між усіма чинниками, що сприяють формуванню суїцидального ризику, а також вперше виявлено кореляційні зв'язки між алекситимією, порушеннями менталізації та імпульсивною агресією. Експериментально доведено, що ці фактори мають значний вплив на суїцидальну поведінку та високу предикативну здатність. Також було окреслено перспективи розвитку системи психотерапевтичного супроводу для цієї категорії пацієнтів, спрямованої на зниження суїцидального ризику.

Врахування алекситимії та агресивних тенденцій авторкою у діагностичних і терапевтичних процесах є важливим кроком для поліпшення психотерапевтичної допомоги та профілактики суїцидальної поведінки серед пацієнтів з депресивними розладами.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що емпірично виокремлено найбільш ефективні психодіагностичні засоби виявлення ризику суїцидальної поведінки у хворих на депресію, що можуть використовуватись на діагностичному етапі роботи з такими пацієнтами.

Оцінка змісту дисертації у цілому. Загалом варто відзначити послідовність, аргументованість, структурованість тексту дисертаційного дослідження, відповідність наукового апарату вимогам щодо подібних досліджень. Результати дисертаційної роботи і висновки достатньо обґрунтовані теоретично та підтверджені емпіричними даними.

Оформлення дисертаційної роботи повністю відповідає наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Повнота викладу у наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у роботі. Основні положення та результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 9 наукових публікаціях. Зокрема, 4 статей було опубліковано у фахових наукових виданнях із психологічних наук, 5 – апробація у міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Публікації авторки адекватно відображають основні положення дисертації.

Загалом вважаю, що дисертаційне дослідження Савельєвої Ірини Володимирівни виконане на належному науковому рівні, присвячене актуальній темі, містить наукову новизну, є теоретично і практично значущим.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

1. Теоретико-методологічну основу дослідження Савельєвої Ірини Володимирівни склали праці у більшості зарубіжних науковців – 137 джерел. Проте, на наш погляд, праці вітчизняних дослідників значно розширили б уявлення про такі категорії як алекситимія - Руденко М.Д., Коробіцина М.Б, менталізація - Венгер Г.С., Клименко М.Р., Савенкова І.І., Турецька Х.І., психологія суїциду - Амбрумова А. Г., Рибалка В.В., Саржевський С. Н., Федоренко Р. П. та інші.....

2. Прокоментуйте, будь ласка, концепції про менталізацію та алекситимію Р. Fonagy, А. Bateman, зокрема підкреслюючи, що «ці дві концепції є протилежними аспектами емоційної обробки, оскільки алекситимія характеризується нездатністю точно розпізнавати, ідентифікувати та описувати власні емоції на противагу здатності менталізації усвідомлювати, інтерпретувати й розуміти як власні, так і чужі емоції, наміри та переконання...Таким чином, менталізація та алекситимія представляють різні полюси емоційної компетентності: перша сприяє глибшому розумінню

власного внутрішнього світу та емоцій інших, тоді як друга обмежує цю здатність, створюючи труднощі у вираженні та регуляції емоцій». Як ця думка підтверджується результатами вашого дослідження?

3. Як ви проінтерпретувате отриманий факт, що «високий рівень внутрішньої узгодженості продемонструвала шкала менталізації ($\alpha = 0.888$). Чим зумовлений такий результат? Чи корелює він із соціальним статусом, рівнем освіти респондентів?

4. У практичних рекомендаціях було би доцільним більш активно застосовувати отримані емпіричні дані щодо алекситимії, пов'язаних з агресією, ангедонією, пригніченим станом, почуття безнадії.... Включення цих даних могло б значно покращити ефективність запропонованих рекомендацій, зробивши їх більш конкретними та застосовними для різних статево-вікових груп, що, в свою чергу, сприяло б кращому розумінню та превентивки суїцидальної поведінки осіб з депресивним розладом.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Однак висловлені побажання і зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Савельєвої І.В., якій притаманний високий рівень наукового обґрунтування. Загальна архітектура дисертаційного дослідження побудована за принципами надійності і достовірності, а сама робота відзначається цікавими науковими результатами, які надають окремим емпіричним викладкам самостійної наукової новизни та безпосередньої практичної значущості. Дисертація Савельєвої Ірини Володимирівни на тему «Алекситимія як фактор виникнення ризику суїцидальної поведінки у осіб з депресивними розладами» за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повноти викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукової діяльності відповідає вимогам, які висуваються до дисертації на здобуття доктора філософії.

Дисертація відповідає спеціальності 053 Психологія, вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 № 44, а її авторка Савельєва Ірина Володимирівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Шпортун
Оксана ШПОРТУН

ПІДПИС
- *Шпортун О.М.*
ЗАСВІДЧУЄ

ЗАВ. АНЦЕЛЯРІЄМ
НІТКІЙ В.І.
. 2024 РІК *ВІ*